

Bron: J. de Kort en Jörg Glombowski (1999), 'Licht aan het einde van de tunnel? Crisis in Rusland', *Oost-Europa Verkenningen* nr.156, juli 1999, p. 113-121.

Crisis in Rusland

Jörg Glombowski

Joop de Kort

Op 17 augustus 1998 besloot de Russische regering dat ze niet langer in staat was om aan haar schuldenverplichtingen te voldoen en dat ze niet langer de koers van de roebel kon ondersteunen. Het gevolg was een koersdaling van de roebel van 6 roebel per Amerikaanse dollar in juli tot 19 roebel Amerikaanse dollar in oktober en 24 roebel per dollar in april 1999. Het gevolg was ook dat Rusland geen nieuwe kredieten uit het buitenland kon krijgen. In 1999 moet Rusland voor een bedrag van 19 miljard dollar aan kredieten aflossen. De reserve aan buitenlandse valuta is te klein om deze leningen af te lossen. De enige manier is om de schulden te vernieuwen. In april 1999 heeft het Internationale Monetaire Fonds (IMF) na lange aarzeling opnieuw een krediet beschikbaar gesteld van 4 miljard dollar. Maar dit geld gaat niet naar Moskou. Het blijft bij het IMF in Washington en wordt gebruikt om de vervallende leningen te vernieuwen. In wezen wordt aan Rusland alleen uitstel van betaling verleend. Voor nieuwe kredietverlening ziet het IMF geen aanleiding. Daartoe moet Rusland eerst aan een aantal voorwaarden voldoen. Deze betreffen vooral het op orde brengen van de overheidsfinanciën. Zolang het IMF geen positief oordeel uitspreekt over de ontwikkelingen in Rusland zullen ook particuliere kredietverleners niet geneigd zijn om nieuwe leningen aan de Russische overheid of aan Russische bedrijven te verstrekken.

De augustus crisis in Rusland en haar gevolgen maken nog eens duidelijk dat Rusland het moeilijk heeft om uit de economische crisis te geraken waar het sinds het wegvallen van de communistische planeconomie in verzeild is geraakt. In tegenstelling tot de andere landen van het voormalige Oostblok, waar na een daling van het inkomen de weg naar boven weer ingeslagen is, lukt het Rusland niet om de 'bocht' te nemen.

In de literatuur over de transitie in Midden- en Oost Europa bestaat er een redelijke overeenstemming over het ontwikkelingspatroon dat de voormalige communistische landen zullen doormaken gedurende een transitieperiode.¹ Aanvankelijk zal door het wegvallen van de vraag en de productie het inkomen in de transitie landen dalen. Deze daling komt echter op een gegeven moment tot stilstand en de productie begint weer te groeien. Het oude niveau wordt vervolgens weer bereikt en overschreden. Dit patroon is in bijna alle landen in Midden- en Oost Europa zichtbaar. Polen is inmiddels al boven het inkomensniveau van 1989 uitgestegen, Hongarije, Tsjechië, Slovenië en Slowakije zitten rond dat niveau.²

De drijfveer achter dit ontwikkelingspatroon is de herstructurering van de economie. In het transitieproces verdwijnen de oude inefficiënte bedrijven en ontstaat nieuwe bedrijvigheid. Er worden nieuwe bedrijven opgericht en door de privatisering komen er nieuwe eigenaren in bestaande bedrijven die een herstructurering in deze bedrijven in gang zetten. Deze nieuwe en efficiëntere bedrijven veranderen mede het economisch klimaat. Zij dwingen de overgebleven staatsondernemingen ook tot een herstructureringsproces. In de eerste fase van het transitieproces is het verlies aan productie in de oude bedrijven groter dan het effect dat nieuwe en geherstructureerde bedrijven hebben op de productie. In een later stadium is de privé sector echter belangrijker geworden en legt een groter gewicht in de schaal. De productie gaat weer stijgen.

Alhoewel in Rusland de productiedalingen in de loop der jaren ook steeds kleiner werden, is er nog steeds geen sprake van economische groei. Integendeel, de daling van de productie lijkt zich weer te versterken. De Oost-Europa Bank rapporteert een daling van het inkomen in 1998 van 5 procent na dalingen van 4,1 % en 3,5 % in 1995 en 1996 en zelfs een kleine groei van 0,8 % in 1997.³

Het uitblijven van de opwaartse beweging

Wanneer we deze verklaring voor de U constructie (een aanvankelijke daling, waarna een opwaartse beweging inzet) accepteren, dan kunnen we het niet nemen van de 'bocht' door Rusland zoeken in een aantal oorzaken. In Rusland zijn te weinig nieuwe ondernemingen opgericht; de privatisering zet onvoldoende door; er wordt te weinig

geherstructureerd in bedrijven, zowel in staatsbedrijven als in geprivatiseerde bedrijven; er blijven te veel onproductieve bedrijven bestaan. Of deze oorzaken opgeld doen en in welke mate is vooral een empirische vraag. Maar voor een aantal factoren lijkt het beeld duidelijk. Ondanks dat er sinds 1992 faillissementswetgeving bestaat worden er maar weinig faillissementen uitgesproken.⁴ De privatiseringen zijn in Rusland zo ingericht dat vooral ‘insiders’, het oude management en werknemers, eigenaren konden worden van de bedrijven.⁵ Zij konden 51 % van de gecreëerde aandelen kopen voor 1,7 keer de boekwaarde van het vermogen. Deze boekwaarde had weinig van doen met de werkelijke waarde van het vermogen van een onderneming. Bovendien werd het organiseren van de veiling waarop de rest van de aandelen verhandeld zou worden en de registratie van de aandeelhouders overgelaten aan het bedrijf zelf en de lokale autoriteiten. Deze waren op deze manier in staat hun positie in het bedrijf nog verder te versterken. Buitenstaanders konden niet makkelijk eigendom verwerven in geprivatiseerde ondernemingen.⁶ Buitenlanders speelden al helemaal nauwelijks een rol van betekenis. Ondanks een aantal in het oog springende investeringen, zoals de opening van een McDonald’s in Moskou en het vestigen van vertegenwoordigingen van bijna alle multinationale ondernemingen in Rusland, zijn de buitenlandse investeringen in Rusland klein te noemen.⁷ De macro-economische cijfers geven aan dat er weinig herstructurering plaatsvindt. De daling van de productie met ongeveer 40 procent gaat samen met een toename van de werkloosheid van slechts 9 procent. (De officiële werkloosheid ligt rond de 3 %.) Dat betekent dat de arbeidsproductiviteit enorm gedaald is, terwijl we in de transitie een stijging van de arbeidsproductiviteit moeten waarnemen. Immers, de nieuwe bedrijvigheid is efficiënter dan de oude die juist moet verdwijnen. In de andere Midden- en Oost Europese landen is de arbeidsproductiviteit gestegen en de werkloosheid is hoger dan in Rusland. Het antwoord op de empirische vraag levert echter nog geen uitsluitsel op waar de uiteindelijke oorzaken liggen voor het uitblijven van het verhogen van de arbeidsproductiviteit. Om deze te achterhalen zal onderzocht moeten worden waarom er zo weinig bedrijven failliet verklaard worden, waarom het privatiseringsproces de vorm heeft aangenomen van insider-privatisering; waarom er weinig veranderingen in het management hebben plaatsgevonden; waarom het investeringsklimaat voor buitenlandse ondernemingen zo onaantrekkelijk was; waarom bureaucratische drempels voor het vestigen van nieuwe ondernemingen niet geslecht werden; waarom de toegang tot financieringsmiddelen voor privé ondernemingen moeilijk was;

waarom zo weinig bedrijven failliet gingen enzovoorts, enzovoorts. Het complex van factoren is te omvangrijk en te ingewikkeld om de primaire oorzaken helder en eenduidig aan het licht te brengen.

Twee vicieuze cirkels

Een belangrijke prikkel om de herstructurering in gang te zetten moet voortkomen uit de omgevingsfactoren. Wanneer bedrijven hun inkomen uitsluitend uit verkopen realiseren en er een concurrentie tussen bedrijven is, worden ze wel gedwongen om zo goed en goedkoop mogelijk te produceren. Anders gaan ze failliet. (Maar dan moeten ze wel failliet kunnen gaan.) Een belangrijke voorwaarde om de herstructurering in gang te zetten is dat er voldoende middelen beschikbaar zijn om deze kunnen betalen. Om te beoordelen of deze prikkels en voorwaarden aanwezig zijn in Rusland is het belangrijk het oog te richten op het maatschappelijk niveau. Een belangrijke factor die op dat niveau aan het voortdurende dalen van het inkomen en het maken van de 'bocht' verhindert is het financieringstekort van de overheid. Dit verschil tussen de inkomsten en uitgaven van de overheid bedraagt volgens de Oost-Europa Bank in 1997 in Rusland 7,4 % van het nationaal inkomen.⁸ Omdat de uitgaven van de overheid in Rusland in 1997 slechts iets meer dan 35 procent van het nationaal inkomen bedragen, betekent dat wel dat slechts 80 procent van de uitgaven gedekt is door overheidsinkomsten. Omdat het nationaal inkomen, zoals aangegeven, met zo'n 40 procent is gedaald zijn de overheidsbestedingen gekelderd. Het beeld wordt nog wat somberder. Het tekort zit namelijk vooral bij de centrale overheid van Rusland. Die weet haar uitgaven slechts voor 60 procent gedekt door eigen inkomsten. Een fors deel van deze inkomsten zijn dan ook nog inkomsten in natura.

Alhoewel de overheid sterk bezuinigt blijft ze met een erfenis van hoge tekorten uit het verleden zitten. Aan de uitgavenkant vormen namelijk de rentebetalingen op de bestaande schuld een grote last op de begroting. In 1997 vormen deze rentebetalingen meer dan de helft van het totale begrotingstekort. Met deze situatie van de overheidsfinanciën heeft de overheid nauwelijks nog de mogelijkheid om via uitgaven sturend op te treden in de economie. Ze heeft evenmin de middelen om de staatsondernemingen te moderniseren.

De situatie van de overheidsfinanciën heeft echter ook minder directe effecten op de herstructurering van bedrijven en het productiever maken van de economie. Het

financieringstekort brengt namelijk het gevaar met zich mee dat de inflatie weer de kop op steekt in Rusland. Juist op dat terrein had de overheid haar doelstellingen weten te realiseren. Na een periode van zeer hoge inflatie (tot zo'n 2500 % in 1992) had de overheid de geldpersen stil gezet en de inflatie teruggedrongen tot 11 % in 1997. Een heropleving van de inflatie zou het voorzichtig opgebouwde vertrouwen in het overheidsbeleid weer teniet doen. Met name buitenlandse bedrijven worden daardoor afgeschrikt, maar ook de binnenlandse bedrijven die wel efficiënt werken worden door inflatie getroffen. Zij hebben dure investeringen gedaan die nu terugverdiend moeten worden met goedkope roebels. Daardoor zullen bedrijven niet bereid zijn te investeren. Als men nu investeert in nieuwe machines en gebouwen zijn deze door de inflatie in de toekomst, als men ze kan gaan gebruiken, minder waard geworden. De producten die op die machines gemaakt worden moeten dan goedkoper zijn dan van te voren gedacht. Maar het succes bij de inflatiebestrijding was meteen de oorzaak voor de grote schuldopbouw van de Russische staat. Omdat de geldpersen niet draaiden voor de overheid was deze genoodzaakt grote bedragen te lenen. De prijs daarvoor was echter hoog. Omdat het om grote hoeveelheden ging was de overheid gedwongen een hoge rente te betalen op de leningen. Tussen 1993 en 1995 was de rente tussen de 150 en 210 procent in 1993 210 procent. Door bezuinigingen daalde ze tot rond de 30 % in 1997. Een ander nadeel van de grote financieringsbehoefte was dat de looptijd van de leningen kort was. Geldverstrekkers hadden kennelijk niet zo veel vertrouwen in de Russische overheid en wilden slechts voor korte tijd geld uitlenen. Dit zorgt er voor dat de overheid voortdurend terug moet naar de geldverstrekkers om leningen op te nemen om oude leningen af te lossen. Dit blokkeert de toegang voor de particuliere vragers op de kapitaalmarkt. Ook kan daardoor voortdurend de rente worden voortdurend aangepast worden aan de omstandigheden. Omdat het onmogelijk was om voldoende middelen te lenen op de binnenlandse markt moest de naar het buitenland om geld te lenen. Eenvijfde van de overheidsschuld kwam op deze manier bij buitenlandse banken terecht en werd aangegaan in dollars. Dit stelde de overheid weer voor nieuwe problemen. Zij moest er voor zorgen dat de roebel een sterke munt bleef. Als deze zou verzwakken zou de schuld in roebels alleen maar groter worden. De dollars die Rusland verdiende door meer uit te voeren dan in te voeren moesten gebruikt worden om de koers van de roebel op niveau te houden en konden niet aangewend worden om bedrijven te herstructureren. Was deze situatie voor de overheid al moeilijk genoeg, voor

bedrijven werd het onmogelijk om betaalbare langlopende leningen te krijgen van geldschieters. Deze zetten hun geld liever op de kortlopende staatsleningen met een hoge rente. Maar om te herstructureren hebben bedrijven vooral langlopende leningen nodig. Het zal immers een tijdje duren voordat de investeringen die er mee gedaan worden geld gaan opleveren. Zo hebben ook nieuwe ondernemers de langlopende leningen nodig hadden om bedrijven op te starten.

Het lijkt er op dat Rusland in een vicieuze cirkel is geraakt. De overheid heeft onvoldoende inkomsten om haar uitgaven te dekken. Ze moet veel lenen en drijft daarmee de rentestand op. De hoge rentestand maakt het voor bedrijven onmogelijk om de herstructurering te financieren. De bedrijven blijven zodoende verliesgevend en dragen geen (winst) belasting af. De belastingopbrengst van de overheid valt tegen en de overheid blijft zitten met een groot financieringstekort. Om dat tekort te financieren moet de overheid veel lenen. Het tekort wordt zelfs groter, omdat de overheid de verliezen van de bedrijven blijft subsidiëren.

De nijpende situatie in de overheidsfinanciën heeft nog een tweede vicieuze cirkel tot gevolg, die van de betalingsachterstanden. Omdat de overheid met tekorten kampt kan ze haar leveranciers en de werknemers niet op tijd betalen. In de overheidssector zijn betalingsachterstanden van 6 maanden niet ongewoon. Hier staat tegenover dat de bevolking ook geen afdrachten doet aan de overheid. Wanneer de overheid de bedrijven niet betaalt voor hun leveranties zullen deze op hun beurt hun betalingen uitstellen. Hun werknemers en hun leveranciers worden niet betaald en ze zullen evenmin de verschuldigde belastingen betalen. Op deze wijze ontstaat een ketting van betalingsachterstanden die nauwelijks te doorbreken is. Wanneer één schuldeiser namelijk op zijn strepen gaat staan, moeten andere dat ook doen. Maar er zijn geen middelen om de schulden te voldoen. Dit leidt er toe dat op alle terreinen van het economisch leven enorme betalingsachterstanden zijn ontstaan en dat er weer gehandeld wordt op ruilbasis, goederen voor goederen. Deze zwakke positie van de bedrijven verhindert dat deze kunnen herstructureren. Zij hebben daar de middelen niet voor en deze middelen komen ook niet binnen.

Het ontstaan van ruilhandel maakt het er voor de belastingontvanger niet eenvoudiger op om belastingen te innen. Het is moeilijk de waarde van de goederen vast te stellen. Een Russisch grapje moge dat verduidelijken. Sergej vertelt zijn vriend Anatoli dat hij geld nodig heeft en daarom zijn dierbare hond wil verkopen. Anatoli heeft er een hard hoofd in dat het beestje veel zal opleveren, maar als hij enkele dagen later Sergej

opnieuw tegenkomt blijkt deze het beestje toch verkocht te hebben. Anatoli is blij voor zijn vriend, maar toch ook wel erg nieuwsgierig naar de prijs die het beestje opgeleverd heeft. Op zijn vraag antwoordt Sergej dat hij er duizend dollar voor gekregen heeft. Anatoli is opnieuw verheugd voor zijn vriend, maar toch ook wel erg nieuwsgierig wat Sergej met dat enorme bedrag gedaan heeft. Op deze vraag antwoordt Sergej dat de koper van de hond twee schattige katjes ter verkoop aanbood en dat hij die gekocht heeft. Op Anatoli's vraag wat deze katjes kostten antwoordt Sergej dat dat 500 dollar per stuk was.

Er is hier sprake van een overwaardering van de geruilde goederen, maar met hetzelfde gemak gaan twee bedrijven een ruil aan, waarbij ze de goederen onderwaarden. Het wordt dan makkelijker om tegenover de belastingdienst aannemelijk te maken dat er geen winst gemaakt werd in deze transactie en dat er dus ook geen belasting afgedragen hoeft te worden. Dit betekent dat de belastingopbrengsten laag zullen blijven. Voor de bedrijven heeft de ruilhandel nog een bijkomend voordeel. Er worden geen te goeden op de bankrekening van bedrijven bijgeschreven. Eventuele winsten blijven onbereikbaar voor de Russische belastingdienst, die rechtstreeks toegang tot banktegoeden van bedrijven en die van die banktegoeden de verschuldigde belasting mag afboeken.

Het financieringstekort als uitdrukking van de slechte toestand van de overheidsfinanciën geeft aanleiding tot vicieuze cirkels die tot gevolg hebben dat bedrijven in een moeilijke positie terecht komen en niet over zullen gaan tot herstructurering. De situatie is ook niet erg gunstig voor nieuwe bedrijvigheid. Dit draagt bij aan de moeite die het Rusland kost om de 'bocht' te nemen, om de weg naar economische groei weer in te slaan.

De communistische erfenis

De situatie is echter ernstiger. Wanneer de betalingsachterstanden niet opgevraagd worden hoeft het systeem niet ineen te storten. Er is dan in wezen een geldloze economie zoals deze in de tijd van de centrale planning bestond. In die tijd bestond geld weliswaar als rekeneenheid, maar niet als ruilmiddel. Transacties werden boekhoudkundig verwerkt. In die tijd hoefden bedrijven hun inkomen ook niet op de markt te verdienen. Als ze de plandoelstellingen haalden was hun voortbestaan verzekerd. Maar wanneer in de huidige situatie betalingsachterstanden wel

opgevraagd worden kan een kettingreactie ingezet worden die de crisis zal versterken. De productie zal nog verder dalen en de werkloosheid zal oplopen. Er zijn redenen om aan te nemen dat deze achterstanden opgeëist zullen worden. Ten eerste zullen werknemers op een gegeven moment toch hun salaris willen ontvangen. Tot op zekere hoogte kan dit in natura kunnen, maar de sociale onvrede neemt toch toe. Ten tweede kunnen buitenlandse schuldeisers hun vorderingen opvragen. Wanneer deze schuldeisers, die een deel van de kortlopende overheidsleningen in bezit hebben, verwachten dat de Russische overheid niet meer in staat is de rente en aflossingen op deze schuld te voldoen, zullen zij deze schulden niet vernieuwen, maar geld willen zien. Het noodkrediet dat het IMF aan Rusland verstrekte in augustus, voorafgaand aan de crisis van de 17e is dan ook vooral gebruikt om de buitenlandse schuldeisers tevreden te stellen. Dit heeft de augustus crisis niet voorkomen en het lijkt er op dat de westerse schuldeisers minder en minder genegen zijn de kredietverlening te verlengen. Voor de schulden die vervallen in 1999 heeft Rusland in april een nieuw IMF krediet gekregen van 4 miljard dollar, maar dat is onvoldoende om de verplichtingen in 1999 na te komen.

De prognoses zijn ook niet zo gunstig. Westerse banken zijn na de turbulentie in de financiële markten van Azië en Rusland in het vorig jaar wat terughoudender geworden om geld uit te zetten in de zogenaamde opkomende markten. En de situatie in Rusland wekt geen groot vertrouwen op. President Jeltsin en zijn opeenvolgende premiers zijn niet in staat om een structurele hervorming van de overheidsfinanciën uit te werken. Het land lijkt in een politieke impasse te raken die de besluitvorming over deze noodzakelijke hervorming in de weg staat.

Deze politieke impasse kan echter een uitdrukking zijn van een onderliggende en fundamentele oorzaak voor de crisis in Rusland en de moeilijkheden die het heeft om de 'bocht' te nemen. In Rusland wordt nog steeds vastgehouden aan de gedragsgewoonten uit de periode van het oude communistische systeem van een planeconomie en deze zijn in de beoogde nieuwe situatie van een markteconomie zeer ontwrichtend. Ze zijn echter moeilijk te bestrijden, omdat ze beantwoorden aan de zelfzucht en incompetentie van de bestuurders in de politiek en economie. Een voorbeeld daarvan is al aangestipt in de vicieuze cirkel van de betalingsachterstanden. Zoals aangegeven zijn bedrijven in een markteconomie voor hun voortbestaan afhankelijk van hun inkomsten uit verkopen. Met deze inkomsten kunnen ze hun betalingsverplichtingen aan werknemers, leveranciers, kredietverstrekkers en de

belastingdienst voldoen. Als ze onvoldoende inkomsten hebben en hun betalingsverplichtingen niet nakomen wordt door de schuldeisers een faillissement aangevraagd. Schuldeisers vragen hun uitstaande kredieten wel op. De bedrijven werken onder zogenaamde harde budgetbeperkingen. In Rusland is in wezen nog steeds sprake van het functioneren onder zachte budgetbeperkingen, zoals dat gedurende het plansysteem werkte. De schuldeisers vragen hun vorderingen niet op, omdat het morgen hun beurt kan zijn. Ondanks de aanwezigheid van faillissementswetgeving gaan er weinig bedrijven failliet. Er worden weinig faillissementen aangevraagd. In 1998 werden 13000 faillissementen aangevraagd. Daarvan werden er 8000 behandeling genomen en werden er 2000 faillissementen uitgesproken. De rest eindigt doorgaans in een schikking. In een land waar hele steden soms afhankelijk zijn van een enkel bedrijf wordt een faillissement niet alleen maar op bedrijfseconomische gronden uitgesproken worden. De sociale gevolgen zijn dan te groot. Dit heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat de Russische overheid op grote schaal bedrijven is blijven subsidiëren. Die waren uiteindelijk toch niet afhankelijk van de verkopen op de markt, maar bleven afhankelijk van hun goede relaties met de autoriteiten, die keer op keer de kredietkraan open bleven houden.⁹

Een andere illustratie is te vinden de bestendigheid van de politieke en economische elite. Alhoewel er een grote wisseling van personen op verschillende posities is, komen dezelfde namen steeds weer terug. De economische elite, de bazen van de grote bedrijven, komt voort uit de elite van de oude Sovjetunie. Zij zijn in staat geweest grote rijkdom en belangrijke posities in de economie te verwerven in de eerste periode van de transitie. Het zijn hun bedrijven die de grootste belastingbetalers zouden moeten zijn. Aan deze bestendigheid van elites heeft de wijze waarop de privatisering in Rusland is georganiseerd in hoge mate bij gedragen. De managers en werknemers in de bedrijven hebben de gelegenheid gehad een doorslaggevend belang te verwerven in hun eigen bedrijven. Deze nieuwe eigenaars hadden geen belang bij een herstructurering van de bedrijven. Dit zou ten koste gaan van veel banen en posities. De bestendigheid van elites leidt er ook toe dat, net als in de oude Sovjetunie, goede relaties en politieke connecties van doorslaggevend belang blijven voor het succes. De willekeur die daaruit voorkomt wordt zichtbaar in de ondoorzichtigheid en de willekeur van het belastingsysteem, subsidies en kredietfaciliteiten en de verschillen tussen de republieken en regio's in Rusland. In de politieke elite veranderen de namen nogal eens en daar zitten vaak jongere mensen in die minder de

last van het verleden dragen, maar de belangrijkste figuur blijft Jeltsin. Hij lijkt daarin een traditie voort te zetten dat alleen de dood de hoogste functionaris in het land uit het ambt kan zetten, ook al is hij ernstig ziek en niet in staat te regeren.

Ook al lijken de regio's belangrijker geworden te zijn, Moskou blijft het onbetwiste centrum van het land. Daar laat zich de transitie nog het beste zichtbaar maken, al is het alleen maar omdat de helft van alle buitenlandse investeringen in Rusland in Moskou terecht komt. Van het communisme in een stad dat Vladimir Vojnovitsj beschrijft in zijn roman Moskou in het jaar 2042, kunnen we de lijn doortrekken naar het kapitalisme in een stad in een roman Moskou in het jaar 1999.

Afsluitende opmerkingen

Het bovenstaande schetst een somber beeld van de situatie in Rusland. Het grappig is dat Rusland nu bijna de bodem in de economie bereikt heeft, maar dat men druk doende is de bodem er uit te halen. Het is hier ondoenlijk aan te geven of het zal lukken die bodem te verwijderen of dat er toch een herstel zal plaatsvinden. Er zijn te veel betrokkenen en belangen in het spel en de besluitvorming is te ondoorzichtig om voorspellingen te doen. De stijging van de olieprijs in het eerste kwartaal van dit jaar biedt Rusland, als grote olie en gas exporteur, weer enige ademruimte. De overheidsinkomsten zijn voor een groot deel afhankelijk van de afdrachten van de olie en gas exporterende bedrijven. Extra inkomsten geven de overheid weer enige armslag die gebruikt kan worden om de herstructurering van bedrijven in te zetten. De processen die voorbereid worden tegen de mensen die verantwoordelijk waren voor het beleid van de CBR en anderen uit de economische elite die zich verrijkt hebben kunnen wellicht het vertrouwen in de daadkracht van de regering herstellen. (Maar ze kunnen ook bijdragen aan een val van die regering. Te veel mensen hebben vuile handen.) Veel ook zal afhangen van de opvolger van Jeltsin, die uiterlijk volgend jaar zal aantreden.

Het is te makkelijk om in een rol als adviseur te kruipen en allerlei aanbevelingen te doen over wat de Russen moeten doen. Afgezien van het feit dat alle gevraagde en ongevraagde adviezen in de afgelopen 10 jaar niet veel bijgedragen hebben aan een hernieuwde opbouw van Rusland, hebben de Russen zelf voldoende experts die de toestand in het land beter in kunnen schatten dan welke buitenstaander dan ook.

¹ Blanchard, Olivier, 1997, *The Economics of Post-Communist Transition*, Clarendon Press, Oxford

² EBRD, 1999, *Transition report 1998*, London

³ ibidem

⁴ De eerste faillissementwetgeving dateert van 1992. De aanvrager van het faillissement moest aantonen dat de schuldenaar niet in staat was te betalen. Dit kwam er op neer dat de schuld groter moest zijn dan het totale vermogen van de schuldenaar. Dat is een bijna onmogelijke opgave. In 1998 werd de wetgeving veranderd. Nu kan een faillissement aangevraagd worden als de schuldenaar niet betaalt. Desalniettemin zijn er in 1998 minder dan 2000 faillissementen uitgesproken (www.arbitr.ru).

⁵ Boycko, Maxim, Andrei Shleifer, Robert Vishny, 1995, *Privatizing Russia*, The MIT Press, Cambridge MA

⁶ Frydman, Roman, Kenneth Murphy, Andrzej Rapaczynski (1998: 170) noemen de registratie van aandelen Purneftegaz, een grote oliemaatschappij, in een geïsoleerd dorpje in het westen van Siberië als voorbeeld van de moeilijkheden die nieuwe eigenaren van een onderneming op hun weg gelegd worden.

⁷ De EBRD (1999: 81) rapporteert dat Rusland in de periode 1989-1998 in totaal voor ruim 9 miljard Amerikaanse Dollar aan directe investeringen heeft aangetrokken. Als we dit afzetten tegen het nationaal inkomen in 1997 ontvangt Rusland na Slowakije de minste buitenlandse investeringen. Maar zelfs in absolute bedragen ligt het nog onder het niveau van Hongarije en Polen.

⁸ EBRD, 1999, p.55 (tabel 3.5) Het gaat hier om een verwachte omvang van het tekort.

⁹ Zolang in andere GOSlanden de roebel nog betaalmiddel was, financierde de Russische overheid in feite ook de kredietverlening aan bedrijven in andere GOS landen. Dit heeft bijgedragen aan de grote schuld die de Russische overheid had.